

A felszabadulással a kubikosok élete is gyökeresen megváltozott. A teljes gépesítés előtt a munkabőség lehetővé tette, hogy tetszés szerint helyezkedhessenek el, biztosítva volt egész évi foglalkoztatásuk is. Naponta 8 órai munka, fizetéses szabadság, különféle segélyek stb. könnyítették az életüket. A régi bandák átalakultak brigádokká, jó vezetés esetén valósággal szárnyakat kaptak a munkások és 150–200%-ra teljesítettek; minden második-harmadik kubikos élmunkás vagy sztahanovista volt. Még döntőbb, hogy egyre nagyobb tömegben és mind több munkán is jelentkezett a gép, életük és munkájuk e megkönnyítője...

Közép-Európa egykor hatalmas károkat okozó folyói *Arany János* szavaival élve „prüsszögve hordják féküket”; csatornák, utak, vasutak öreze hálózta be hazánk egész területét, forgalmas hidak, átjárók, pályaudvarok létesültek. Magyarország térképe megváltozott, és mindez javarészt a magyar kubikosok verejtékes munkájának köszönhető. És ők fáradhatatlanul építettek tovább: amilyen következetesen segítettek a kapitalizmus sírjának megásásában, olyan öntudattal, szorgalommal alakították, javították és irányították is új életüket. Az új gátak, új utak, új hidak és a gombamódra szaporodó új építkezések pionírjai is ők voltak, segítettek kivédeni az újra ránk törő árvizeket is. Alakjuk egyre halványabb ugyan, de társadalmunk, történelmünk hősei ők!

Alkotásaiknak sora szinte elszámíthatatlan. Nincs az országnak egyetlen pontja, ahol meg ne fordultak volna, de nincs az az előremutató, haladó mozgalom sem, amelyben tevékeny részt ne vállaltak volna. Bármerre járjunk hazánkban, közel-múltunk bármely eseményére tekintünk is vissza, mindenütt ott van az ő kezük nyoma: a történelmet, a társadalmat és a természetet formáló egyszerű embereké.

IRODALOM

Ecséri Lajos: A szegény ember. Közgazdasági tanulmányok. Bp. 1909. — Uő.: A szegény emberről. Bp. 1912. — Uő.: A magyar földműves nép munkája. Szentés, 1930. — Féja Géza: Viharsarok. Az Alsó-Tiszavidék népe és földje. Bp. 1937. — Katona Imre: A magyar kubikosok élete. Bp. 1957. — Uő.: Munkaszervezeti formák és ideiglenes életközösségek idénymunkákon a kapitalizmus korában. Agrártörténeti szemle 1961. 3. sz. 534–562. old. — Uő.: Atmeneti bér munkafarmak. — A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848–1914. Tanulmányok. Szerk. Szabó István. Bp. 1965. II. 406–432. old. — Möriz Zsigmond: A kubikos — Gyalogolni jó. Bp. 1952. 235–238. old. Oláh Mihály: A kubikos néposztály kialakulása és életsorsa. Pécs, 1936. — Pogány Mária: Tőkés vállalkozók és kubikos bér munkások a Tisza-szabályozásánál a 19. sz. második felében. Bp. 1966. — Vadnay Andor: A Tiszamellékről. Bp. 1990. — Veres Péter: Az Alföld parasztsága. Bp. 1942. 3. kiad. — Uő.: Pályamunkások. Bp. 1975. 2. kiad.

Szabó István:

A demokratikus agrárforradalom kibontakozása és szerepe Csongrád megyében

A történelmi távlatból visszatekintve megállapíthatjuk, hogy Magyarországon az egészségtelen — a gazdasági és társadalmi haladást gátló — mezőgazdasági birtokviszonyok megváltoztatására egyedül a Kommunisták Magyarországi Pártjának volt reális programja. Ez a program célul tűzte a nagybirtokrendszer felszámolását, amely egy forradalmi, demokratikus átalakulás keretében, széles nemzeti összefogással, a munkásosztály vezetésével mehet végbe. Révai József Marxizmus, népiesség, magyarság című művében így írt erről: „Miótan a helyzet úgy alakult ki, hogy az agrárkérdés összefonódott a fasiszmus elleni harc, a nemzeti függetlenség védelmének kérdéseivel, nem is lehet kétséges, hogy szükséges-e megpróbálkoznunk az agrárkérdés megoldásával földreform útján, szükséges-e a földreformért való harc minden lehetőségét kimerítenünk.” A Magyar Kommunista Párt a háború utolsó fél évében valóban programja köré tudta tömöríteni az ország demokratikus erőit beleértve a dolgozó parasztságot is, többek között azért, mert politikájában a független, szabad, demokratikus Magyarorszáért folyó harc szerves részét jelentette a demokratikus földreform követelése.

E program végrehajtása előtt a felszabadulás nyitott utat. A kommunista párt 1944. november 30-án nyilvánosságra hozott programjában pedig így fogalmazta meg az agrárátalakulás feladatait: „A mezőgazdasági munkások és cselédek, a törpe- és

kisbirtokosok, a magyar nép e legszámosabb és legszegényebb rétegének felemelésére, a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására a legrövidebb határidőn belül a földigénylők közreműködésével széles körű földreformot kell végrehajtani, mely sok százezer földnélkülit és szegényparasztot tesz életképes kisgazdaság tulajdonosává." Ezt a programot 1944. december 3-án Szegeden, egy népront jellegű nagygyűlésen a jelenlévők nagy lelkesedéssel fogadták, majd az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány is programjába foglalta. A földreform szükségége tehát nem volt vitás, ebben a kérdésben nemzeti egység alakult ki.

A dolgozó parasztság türelmetlenül várta a földreform kezdetét. A gyors végrehajtást az ország gazdasági érdeke is sürgette. Magyarország délkeleti vidéke szabadult fel elsőként, a földesurak és az úri rend kiszolgálói elmenekültek. Betakarítatlanul maradt a termés többsége. Az ország érdeke, a háború teremtette nyomor a termények azonnali betakarítását követelte meg. A szegényparasztság azonban csak a földreform reményében volt hajlandó a nagybirtok természetét betakarítani. Még nagyobb akadályokba ütközött az őszi gabona vetése. E munkára csak a felszabadulás után alakult népi szervek tudták mozgósítani a parasztságot. Kiemelkedő szerepet tölthettek be Szegeden, majd Csongrád megyében a megalakult gazdasági, később pedig a termelési, valamint a földreformot előkészítő *bizottságok*. A népi öntevékenységnek számos példája közül kiemelhetjük, hogy a gazdasági és a nemzeti bizottságok intézkedésére a parasztság saját tulajdonába vehette az elhagyott birtokokról betakarított összes terményt. Ezzel meggyorsult a betakarítás, ugyanakkor ez volt az első csapás, amelyet a parasztság a nagybirtok tulajdonára mért. Ugyancsak szép példája a népi öntevékenységnek, hogy az állatállománnyal nem rendelkező szegényparasztság több Csongrád megyei nagybirtokon szövetkezett alakított a közös szántás és vetés megszervezésére. Ezeket a szövetkezeteket a termelőszközök hiánya hozta létre. Az a szükség teremtette, hogy közösen használják a megmaradt igavonó állatokat, a vetőmagot, a gépeket. A nagybirtok urai erre nem voltak képesek. A cselédség és a szegényparasztság összefogással, esetenként a „szükség-termelőszövetkezetekben” mozgásba hozta a megmaradt eszközöket.

A népi, forradalmi öntevékenységet a Magyar Kommunista Párt ösztönözte, segítette, a feladatok konkrét meghatározásával támogatta. Így jöttek létre 1945 elején a földreformot előkészítő bizottságok. Ezek a bizottságok a földreformrendelet megjelenése előtt összeírták az igénybe vehető birtokokat, megállapították a jogos földigénylők számát, mérlegelték a családoknak kiosztható föld mennyiségét stb. Csongrád megyében tehát kialakultak, működtek és felkészültek a feladat végrehajtására azok a bizottságok, amelyek később a községi földigénylő bizottságok „magjai” lettek.

A földigénylő szegényparasztság egyre türelmetlenebbül követelte a földet. Gyűléseken, küldöttségek útján fejezte ki elégedetlenségét „a kormány halogató magatartása miatt”. Némely vidéken a földigénylők — emlékezve a „nagyatádi”-féle földreformra — úri huncutságnak nevezték a földreformígéreteket.

Az előkészítő munka valóban nagy megfontoltságot igényelt. A halogatás tényleges oka azonban egyes demokratikus pártok politikájában volt található. A földreform elhatározásában kialakult nemzeti egység a végrehajtás, különösen pedig a kezdés időpontját illetően megbomlott. A szegény- és a kisparasztságot képviselő Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt a földosztás azonnali, a Kisgazda Párt pedig egy későbbi kezdése mellett foglalt állást. A bizonytalanságot végül is a Nemzeti Parasztpárt által előterjesztett földreformtervezet közzététele (1945. január 14.) oszlatta el. A javaslat a demokratikus átalakulás szerves részének tekintette a földreformot: különbséget tett a fasiszta uralmat kiszolgáló földtulajdonosok, valamint az úri és a gazdagparaszti birtokosok között. A javaslat szerint csak a dolgozó parasztság kaphatott földet, s közülük is elsősorban a birtoktalanok, valamint a törpebirtokosok. A földreform végrehajtását pedig a jogos földigénylők közül választott bizottságok feladatává tette a reformtervezet. A Nemzeti Parasztpárt felszólította a demokratikus pártokat, hogy foglaljanak állást a reformtervezet mellett. Ekkor kiderült, hogy a pártok álláspontja eltérő: a Független Kisgazdapárt a szegényparasztsók és a törpebirtokosok helyett elsősorban a már gazdasággal rendelkezők birtokának kiegészítését, „életképes” birtokok létrehozását kívánta. A vitát végülis — a földigénylő dolgozó parasztság határozott fellépése után, a demokratikus pártok megegyezése alapján — a kormány földreformrendelete döntötte el, 1945. március 18-án.

Miért Csongrád megyében kezdődött el a földosztás? Mindenekelőtt azért, mert itt az előkészítő munka már befejeződött. Az előkészítést *Szirmai István* kormánybiztos, a kommunista párt tagja irányította. A reformtörvény megjelenésekor a meg-

választott községi földigénylő bizottságok már készen álltak a birtokok igénybevételére, s az osztás kezdésére. A földigénylők is felkészültek, megedződtek a reformért folyó harcban. Elkészítették a birtokhatárt jelző karókat, rávésték nevük kezdőbetűit. A reform végrehajtása tevékeny cselekvést követelt a földigénylőktől. Igényüket csak úgy vették figyelembe, hogy személyesen jelentették be. A földigénylő bizottságok, valamint a kormányhoz menesztett küldöttség megválasztásán személyesen kellett megjelenni. A reformtörvényt megelőző időszak tehát nem passzív várakozás, hanem helyenként igen éles csatározás, osztályharc volt. Ez is a felkészülés egyik alapvető feltételének tekinthető.

Másik oka az volt, hogy a Csongrád megyei Pusztaszer jelképpé vált: az első és a második „honfoglalás” jelképévé. Pusztaszer továbbá a gazdasági és a társadalmi haladást gátló feudális elmaradottságnak, a szegényparaszti és a cselédnyomornak, a kiszolgáltatottságnak is jelképe lett. Itt terült el az áruló *Pallaviciniek* nagybirtoka, amelynek szétbontása a szegényparasztság győzelmi ünnepévé vált. 1945 március 29-én az Árpád-emlékmű előtt gyülekezett a földigénylők tömege és a szomszédos megyék küldöttsége. Megjelentek az ünnepségen a kormány, a pártok, a hadsereg, az újságírók képviselői. Mindenki érezte, hogy a földreform olyan fő tényező, amelyen „áll vagy bukik a demokrácia sorsa”. A mai Csongrád megyében a pusztaszeri földosztást egy másik ünnepélyes kezdés követte, Püspökellén, amely az egyházi nagybirtokot jelképezte. A dolgozó parasztság, a volt cselédség itt is felkészült a birtok igénybevételére, és a föld felosztására. Az ünnepélyes földosztásra való gyülekezés a bátrabbak felvonulásával kezdődött. A volt cselédek egy része azonban a kerítés mögött várakozott, s csak a felvonuló menet odaérkezésekor állt be a sorba, de a kabát alatt ott volt az előre elkészített mezzgyekaró.

A nagybirtokok igénybevétele és felosztása rövid idő alatt befejeződött, Csongrád megyében azonban igen sok jogos földigénylő kimaradt. A földhözjuttatottak pedig nem kaphatták meg a rendelkezésben meghatározott járandóságot. A községi földigénylő bizottságok újabb és újabb felosztható területet igyekeztek felkutatni. A nagybirtokkal rendelkező községek területéből átadtak a szomszédos községek földigénylői javára, szigorúban kobozták el a nyilasok, a háborús bűnösök, a németeket kiszolgálók és a népellenesek birtokait, szorgalmazták, hogy az igénylők egy része települjön a Dunántúlra, mert ott több felosztható birtok állott rendelkezésre, és végül a rendelet kereteit túllépve — de jogilag megindokolva — igénybe vették a gazdagparasztság és a kisebb területtel rendelkező úri birtokokok földterületének egy részét is. Sajátos jelenség volt Szeged város nagybirtokának igénybevétele és felosztása. A városi birtok nagy részét haszonbérletű művelték. Amennyiben azok jogos földigénylők voltak, a törvény értelmében tulajdonba kaphatták korábbi bérletüket. Ha bérletük túlterjedt a jogos igényen, a többlet nincstelen földigénylőknek adták. Ez számos volt haszonbérlet — közöttük dolgozó parasztot is — érintett, s évekig tartott a „harc” a volt haszonbérletű és a községi földigénylő bizottságok, valamint a földhözjuttatottak között.

Csongrád megyében 33 162 földigénylő jelentkezett, s a földreformrendelet értelmezése szerint 29 484 volt közülük jogosult. A földosztás első szakaszában 19 111-en kaptak földet, tehát a jogos igénylők közül 10 373 családnak nem jutott föld, az összes igénylőhöz képest pedig 14 051 család nem kapott földet. Csongrád megyében a földosztás befejezésekor végülis 26 660 család jutott kisebb-nagyobb földterülethez.

A földreformot 1947. február 1-én a kormány egy rendelettel befejezettek nyilvánította. Felosztatta a községi földigénylő bizottságokat. A nemzetgyűlés és a kormány nagyra értékelte a földigénylő bizottságok munkáját, a miniszterelnök a következőket mondotta róluk: az előforduló hibákat „részen az alaprendelet és a végrehajtási utasítás közötti látszólagos ellentét” okozta. A feladat nagy volt, „kevesebb tévedéssel nem is lehetett volna végrehajtani”.

Ez az agrárátalakulás rendkívüli jelentőségű. Megszüntette a régi nagybirtokrendszer, s ezzel megszűnt a nagybirtokos uralkodó osztály gazdasági hatalma, csökkent a lehetőség politikai hatalmának visszaszerzésére. A művelhető földterület nagyobb többsége a dolgozó kis- és középparasztok tulajdonába került. Ez az új tulajdon tartalmát és formáit tekintve korlátozott magántulajdonnak tekinthető, mert tulajdonosát törvény kötelezte a föld megművelésére, máskülönben a hatóságok gondskodtak róla. Továbbá: a föld telexkönyvileg a dolgozó paraszttulajdonra lett; eladhatta és örökölhette. A spekuláció lehetőségét, a föld mértéktelen felvásárlását azonban jogszabályok korlátozták. Minőségileg új tulajdon keletkezett tehát, amely korlátozta a tőkés viszonyok mértéktelen burjánzását, csökkentette a föld árutulajdon jellegét. A saját munkán alapuló földhasználat vált uralkodóvá.

Az agrárátalakulás megváltoztatta a parasztság korábbi rétegződését. Csökkent a föld nélküli mezőgazdasági munkások és a gazdag parasztsztrók aránya, s megszűnt a régi nagybirtok. Alapvető réteggé vált a kisparasztság és növekedett a középparasztság aránya is.

A birtokviszonyok demokratizálásának jellegzetes vonása az agrárreform és az agrárforradalom sajátos összefonódása. A szegényparaszti forradalmi gyakorlat, az agrárforradalom erői szétfeszítették a reform kereteit. Az Alföldön — így Csongrád megyében is — az agrárátalakulás forradalmi folyamattá változott. Több volt a reformnál, összefüggött a társadalom előtt álló nagy forradalmi feladatok megoldásával, részbe volt az ország társadalmi berendezkedése demokratizálásának.

Ugyancsak megmozgatta a viharsarki parasztságot a föld védelméért folytatott igen éles osztályharc. Kíméletlenül elkergették a birtokost, a reakciós, a földreformot akadályozó tisztviselőt, a földreform ellen agitáló és aláírást gyűjtő apácákat. A tilalom ellenére kiosztották egy angol állampolgár nagybirtokát, megvédték és minden felosztás után újraválasztották a felsőbb intézkedéseknek nem engedelmeskedő, a szegényparasztsztrók érdekeit képviselő bizottságokat. A földreform védelmében folytatott harc része volt a demokráciáért folyó osztályharcnak, és mindig összekapcsolódott a reakció elleni harccal. Nemcsak a rendeletek túllépése, hanem az alaprendelet szegényparaszti értelmezésében történő végrehajtása s az ezt módosítani akaró rendeletek figyelmen kívül hagyása is jellemzi ezt az osztályharcot.

Tartalmát és eredményeit tekintve az 1945-ben kezdődő földreform tehát *demokratikus agrárforradalom* volt.

A földreform megindított egy forradalmi folyamatot, de nem oldotta meg véglegesen a magyarországi agrárproblémákat. A birtokviszonyok megváltoztatása csak kezdetét jelentette az agrárátalakulásnak. Elsősorban a Magyar Kommunista Párt ismerte fel, hogy a földreform nemcsak földhöz juttatta a szegényparasztsztrágot, de magában hordozza az újabb, a szocialista agrárviszonyok megteremtésének lehetőségét is.

Kanyar József:

A krónika- és a helytörténetírás lehetőségei a honismereti mozgalomban

Előljáróban két alapvető kérdést kell tisztáznunk. A címben adott két fogalom: mind a krónika, mind pedig a helytörténet kettős arculatú fogalmak; egyszerre *műfajok* és egyszerre *források*. A krónikák *mészvázai* a történeti műveknek: az üzemi krónikák az üzemtörténetnek, a história domusok (a memoriale parochiaek) az egyháztörténetnek, a falu-, a város-, a megye- és a régiókrónikák pedig a falu-, a város-, megye- és a régiótörténetnek, s egyben forrásai ugyanakkor a *köztörténetnek* is.

A krónikák mikrohelytörténetek, statikus elemei az emberi közösségek, az üzemek és intézmények tükrének. Tehát a krónikák statikus, extenzív, a helytörténetek pedig dinamikus, intenzív műfajok.

Módszerében lehet a *krónika* adatközlő, kérdőíves válaszos és képekkel dokumentált. Az *adattártól* azonban jelentősen különbözik. Az adattár a történelmi jelentőségű adatok sokrétű gyűjteménye. A krónika pedig e történeti adatok *időrendi* gyűjteménye.

